

Monumentale boeken van Jelgersma en Rümke en invloeden op hun werk

M.A.H. MONDEN

ACHTERGROND In het huidige DSM-5-tijdperk lijkt de interesse voor de oude psychiatrische literatuur verder naar de achtergrond te verdwijnen.

DOEL Een beknopt overzicht bieden van belangrijke boeken van Jelgersma en Rümke en de invloeden van Kraepelin, Bleuler, Jaspers, Lombroso en Pavlov op hen bij de verdere ontwikkeling van de psychiatrie.

METHODE Het selecteren van oude psychiatrische literatuur in boekvorm.

RESULTATEN Het blijkt dat veel van de literatuur ook heden ten dage nog doorwerkt in de huidige opvattingen en beschrijving van symptomen, de ontwikkeling van concepten zoals schizofrenie en de aanzet tot behandeling in de psychiatrie.

CONCLUSIE De oude psychiatrische literatuur verdient nog altijd een plaats in de verdieping van de kennis over de psychiatrie.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 55(2013)12, 929-938]

TREFWOORDEN Jelgersma, monumentale boeken, Rümke

De psychiatrie heeft een indrukwekkende geschiedenis. In de afgelopen 150 jaar zijn er plaatsbepalende boeken verschenen, met name op het terrein van de fenomenologie, nosologie, diagnostiek en ontwikkeling van de psychotherapie, die nog steeds actueel zijn. In de huidige tijd van de DSM-5 wordt niet vaak meer teruggegrepen naar de oude literatuur, maar het lezen ervan is nog altijd de moeite waard, zoals Hengeveld en Glas betogen over het boek *Allgemeine Psychopathologie* van Jaspers (Hengeveld 2006; Glas 2013). In dit artikel probeer ik deze stelling voor enkele oude meesters aannemelijk te maken.

Eugen Bleuler is de eerste die de term 'schizofrenie' gebruikt. Hij doet dat tijdens een voordracht op 24 april 1908 in Berlijn. Nu, ruim 100 jaar later, worstelen we met de term 'schizofrenie', waarbij diverse alternatieven de ronde doen, maar

is er nog steeds geen goed alternatief waarover wereldwijd een communis opinio bestaat.

Twee Nederlandse coryfeeën, Jelgersma en Rümke, hebben daarin een rol gespeeld. Na het lezen van het *Leerboek der psychiatrie* van Jelgersma (1911) en *Inleiding in de karakterkunde* van Rümke (1929) vroeg ik mij af op welke wijze zij zich hebben laten beïnvloeden door belangrijke boeken van tijdgenoten zoals Kraepelin, Bleuler, Jaspers, Lombroso en Pavlov.

In dit artikel beschrijf ik allereerst beknopt de biografieën en de twee boeken van Jelgersma en Rümke om vervolgens kort in te gaan op belangrijke boeken van Kraepelin, Bleuler, Jaspers, Lombroso en Pavlov. Vanuit deze boeken maak ik een koppeling naar de invloed die zij hadden op Jelgersma en Rümke.

JELGERSMA EN RÜMKE EN TWEE VAN HUN BELANGRIJKSTE BOEKEN

Jelgersma

Gerbrand Jelgersma (1859-1942) groeide op in Noord-Holland en was de enige zoon uit een gezin met drie kinderen. Zijn vader was dominee en kwam uit een geslacht dat meer dan 200 jaar theologen voortbracht. Gerbrand doorbrak de traditie. Hij ging geneeskunde studeren in Amsterdam en werkte al vroeg in het toenmalige krankzinnigengesticht Meerenberg. In 1887 werd hij al privaattoecent in de criminele antropologie. In 1894 werd hij geneesheer-directeur van het sanatorium voor zenuwlijders 'de Vogel- en Plantentuin' in Arnhem (Carp 1943). In die tijd werd er nog onderscheid gemaakt tussen krankzinnigengestichten en sanatoria voor zenuwlijders (Oosterhuis & Slijkhuis 2012). In 1897 krijgt hij een eredoctoraat van de Universiteit van Utrecht. In 1899 wordt hij de eerste hoogleraar Psychiatrie aan de Universiteit van Leiden.

Zijn leerboek *der psychiatrie* is het eerste Nederlandstalige leerboek voor ons vakgebied. In het leerboek onderscheidt Jelgersma de intoxicatie-

FIGUUR 1 Gerbrand Jelgersma

psychosen, waaronder hij *dementia praecox* plaatst en de kiempychosen waaronder hij psychosen op basis van constitutie schaaft. Winkler (1912) noemt het in een bespreking een boek van historische betekenis. Hoewel in de Duitstalige literatuur de term 'schizofrenie' al terug te vinden is, houdt Jelgersma nog vast aan de term 'dementia praecox' waar men toen onder verstond 'verval van geestelijke werkzaamheid'. Psychologische verklarende modellen zijn in de eerste druk nauwelijks terug te vinden, Jelgersma houdt vast aan het feit dat *dementia praecox* het gevolg is van de schadelijke inwerking van stoffen op het hersenweefsel (Wilschut 2005). Mogelijk werd zijn stellingname mede ingegeven door de ontdekking van de spirocheet en daarmee de oorzaak van *dementia paralytica*, onderzoek waar Jelgersma al sinds 1899 mee bezig was in Endegeest, het krankzinnigengesticht in Oegstgeest (Oosterhuis & Slijkhuis 2012).

Pas in de derde druk, die in 1926 verschijnt, gebruikt Jelgersma de term 'schizofrenie', maar hij houdt ook vast aan de mogelijkheid dat schizofrenie wordt veroorzaakt door een intoxicatie. Het onderscheid tussen kiempychosen en intoxicatiepsychosen houdt hij aan. Sinds 1914 hangt hij openlijk de ideeën van Freud aan getuige de uitspraak op blz. 45 van het boek: 'Het is de onsterfelijke verdienste van Freud, dat hij aan het onbewuste inhoud en beteekenis heeft gegeven'. Hij wijdt 10 bladzijden aan de droominterpretatie. Jelgersma geeft daarmee in de derde druk een sterke aanzet tot het nader tot elkaar komen van de natuurwetenschappelijke en de psychologische verklarende modellen in de psychiatrie.

Waar Winkler bij de recensie in 1912 nog mild is, is hij in een boekbespreking uit 1927 zeer uitgesproken over zijn collega en tijdgenoot, met name over de psychologische verklarende modellen: 'Zij drijft de jonge psychiaters naar schrijftafelbespiegelingen over psychologie, dwingt hen tot eindelooze en naar mijn meening, meestal schadelijke gesprekken met krankzinnigen en zenuwzieken over hun lijden en houdt hen met opzet terug van het lichamelijk onderzoek der zieken of van studie in de pathologische, physiologische en experimentele laboratoria, omdat dit alles voor de

psychiatrie waardeloos zou zijn.’ Het is bekend dat Winkler zijn hele carrière heeft vastgehouden aan anatomische en fysiologische verklaringenmodellen en daar ook zijn onderzoek aan wijdde (Oosterhuis & Slijkhuis 2012). Winkler besluit: ‘Jelgersma en ik staan aan het einde van onze arbeid op psychiatrisch gebied. De toekomst zal wel uitmaken, wie onzer aan de juisten kant heeft gestaan.’

Daarmee probeerde Winkler de discussie nature en nurture naar de kant van nature te beslechten. Daar is Jelgersma nooit volledig naar overgeheld. Hij hield grote aandacht voor de anatomische en fysiologische oorzaken van psychiatrische ziektes, maar had ook interesse in de psychoanalytische theorieën van Freud.

Rümke

Henricus C. Rümke (1893-1967) werd geboren in Leiden en was afkomstig uit een artsenfamilie. Zowel zijn vader als grootvader was arts en het was dan ook niet zo verwonderlijk dat Rümke geneeskunde ging studeren in 1911 aan de Gemeentelijke universiteit van Amsterdam. Zijn opleiding tot zenuwarts deed hij bij Bouman in de Amster-

damse Valeriuskliniek. Daar ontmoette hij zijn latere echtgenote Nelly Bakker, die neuroloog werd (Van Belzen 2002). De keuze voor de Valeriuskliniek, in die tijd een streng gereformeerde psychiatrische inrichting, was opmerkelijk omdat Rümke uit een buitenkerkelijk gezin kwam. Hij voelde zich waarschijnlijk aangetrokken door Bouman omdat die zich in zijn inaugurele rede in 1907 uitsprak dat het een psychiater vrij stond ‘de beschrijvingen van dichters en kunstenaars te gebruiken, die ook voor de wetenschappelijke psycholoog belangrijke bijdragen geleverd hebben’ (Bouman 1907).

Wat waarschijnlijk inmiddels niet meer algemeen bekend is, is dat Rümke onder het pseudoniem H. Cornelius gedichten schreef. In 1917 verschenen er enkele in het tijdschrift *De Beweging* en in 1934 verscheen de bundel *De afgelegde weg* (Prick 1967).

Tot driemaal toe liep hij een hoogleraarspost mis: in 1929 in Groningen, in 1931 in Leiden en in 1932 aan de Universiteit van Amsterdam. Pas in 1936 werd hij na het overlijden van Bouman hoogleraar Psychiatrie in Utrecht nadat de leerstoel was gesplitst in psychiatrie en neurologie.

Naast zijn post in Utrecht vertegenwoordigde hij de psychiatrie actief in het buitenland en bezette hij diverse leidinggevende posities binnen de World Federation for Mental Health (WFMH). In 1963 ging hij met emeritaat en in 1967 overleed hij aan een hartaanval tijdens een lezingentour in Zürich.

Zijn proefschrift *Phaenomenologische en klinisch-psychiatrische studie over geluksgevoel* uit 1923 was een eerste Nederlandse publicatie over de fenomenologische methode. Een Duitse vertaling in de serie *Monographien aus dem Gesamtgebiete der Neurologie und Psychiatrie* vestigde internationale aandacht op hem (Prick 1967).

Uit zijn omvangrijke oeuvre zie ik *Inleiding in de karakterkunde* uit 1929 (Rümke 1929) als een van zijn belangrijkste werken. Het was in feite een eerste Nederlandstalig overzicht van wat later persoonlijkheidsleer werd genoemd. ‘Hoewel het begrip karakter niet vast omljnd is, zijn er vele karakterologieën’ schrijft Rümke. Hij haalt de eeuwenoude

FIGUUR 2 Henricus C. Rümke

indeling van Galenus en Aristoteles in een choleric, melancholisch, sanguïnisch en flegmatisch type aan, maar maakt duidelijk de vertaalslag naar het heden van 1929. Zo gaat hij onder andere in op de theorieën van Klages, Heymans, Pfänder en Adler en legt daarbij het zwaartepunt bij Klages. Bij Klages is de taal het uitgangspunt voor de studie van de psychische eigenschappen (Klages 1926). In zijn karakterologie neemt hij ook heel andere begrippen op dan de zuiver natuurwetenschappelijk georiënteerde begrippen, bijvoorbeeld ethische, esthetische en religieuze begrippen.

In het boek slaagt Rümke erin om in het war-net van de vele karakterologieën lijn aan te brengen. Hij maakt in het boek onderscheid tussen objectieve, subjectieve en biologische psychologie. Reeds in dat boek komt de brede oriëntering van Rümke naar voren. Hij wil niet alleen een in die tijd meer traditioneel somatisch georiënteerde psychiater zijn, maar evenzo een psycholoog.

In een bespreking schrijft Westerman Holstijn: *‘Dit fraaie boekje is door zijn synthetisch samengrijpen niet slechts een ‘inleiding’, doch een wetenschappelijke praestatie op zich zelf’* (Westerman Holstijn 1929).

Het boek gaat nog vele decennia mee. Bij de vierde druk die in 1956 verschijnt, schrijft Rümke dat er weinig wijzigingen zijn vergeleken met de eerste druk. Ook vandaag de dag is het nog zeker de moeite waard om het te lezen.

DUITSTALIGE INVLOEDEN: KRAEPELIN, BLEULER EN JASPERS

Kraepelin

In 1880 kreeg Emil Kraepelin (1856-1926) het verzoek van een Duitse uitgever om een leerboek van de psychiatrie te schrijven. In 1883 volgt de eerste uitgave van *Psychiatrie - Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte*. Tot 1927 verschenen er in totaal 9 drukken. De meest aansprekende is de zesde druk die in 1899 wordt gepubliceerd, waarin hij voor het eerst de term ‘dementia praecox’ introduceerde en deze onderscheidde van de manisch depressieve

FIGUUR 3 Emil Kraepelin

psychosen. Onder het concept ‘dementia praecox’ bracht hij een aantal ernstige psychosen samen, waaronder de katatonie beschreven door Kahlbaum (1874) en de hebefrenie beschreven door Hecker (Hecker 1871; Sedler 1985). Over de prognose was hij pessimistisch omdat hij ervan uitging dat er uiteindelijk een eindtoestand ontstond die het beste als affectieve demencie kan worden beschreven (Wilschut 2005). Zijn zorgvuldige omschrijvingen van de symptomen en het beloop hebben geholpen om nosologische eenheden af te bakenen, te verdiepen en te bekritisieren. De dementia paranoides, hebefrenie en katatonie zijn vandaag te herkennen in het paranoïde, gedestruktiseerde, katatone en ongedifferentieerde type van schizofrenie.

In 1926, het jaar waarin Kraepelin overlijdt, verschijnt voor het eerst de term ‘schizofrenie’ in het leerboek van Jelgersma. Jelgersma was optimistischer over het beloop van schizofrenie en zocht naar behandelbare oorzaken, ook naar de psychologische invloed op de ziekte. Jelgersma was

ook maar gedeeltelijk een tijdgenoot van Kraepelin en ontwikkelde zijn visie op psychiatrische ziektes meer in de richting van de differentiatie tussen nature en nurture.

Freud won in de eerste decennia van de zoste eeuw terrein op het gebied van de oorzaak en behandeling van psychiatrische aandoeningen en zocht het vooral in nurture. Freud en Kraepelin hebben elkaar overigens nooit ontmoet. Jammer, want dat had ongetwijfeld geleid tot scherpe discussies en een mogelijke verdere verdieping in het denken over psychiatrische aandoeningen (Kraepelin.org).

In hoeverre Rümke zich ook daadwerkelijk heeft laten inspireren door Kraepelin is moeilijk in te schatten. In zijn werk haalt hij hem wel regelmatig aan. In 1954 stelt Rümke dat Kraepelin een van de grondleggers was van het nosologisch beginsel. In hetzelfde jaar zegt hij dat door sommige, vooral Amerikaanse psychiaters, de gedachte van een nosologische entiteit geheel werd verworpen. Over Kraepelin zegt hij dan: 'Het werk van Kraepelin dreigt inderdaad langzamerhand geheel verloren te gaan' (Rümke 1954). In navolging van Kraepelin meent Rümke ook dat er een groep psychosen bestaat waarbij naar alle waarschijnlijkheid pathologisch-anatomische afwijkingen gevonden zullen worden en noemde deze *dementia praecox* in engere zin. De Amerikaanse psychiatrie, die sterk dynamisch gericht was, wees de psychiatrie van Kraepelin af als veel te statisch en daardoor onbruikbaar. Psychodynamische en algemeen dieptepsychologische inzichten speelden in de systematiek van Kraepelin geen grote rol. Toch is Rümke positief over de nosologie van Kraepelin, getuige het volgende citaat: 'Moeten wij de Kraepelinaanse gedachte van de nosologische entiteit laten varen? Ik geloof nog steeds dat het uitgangspunt van Kraepelin hoogst waardevol is, maar dat het, zoals ik het vroeger uitdrukte, 'het schilderij van Kraepelin verdoekt moet worden' (Rümke 1954).

Bleuler

Het *Lehrbuch der Psychiatrie* van Eugen Bleuler (1857-1939) verschijnt in eerste druk in 1916, acht jaar nadat hij op een congres de term 'schizofrenie' had geïntroduceerd (Fusar-Poli & Politi 2008). Een term die hij volgens de overlevering voor de neus van zijn leermeester Kraepelin zou hebben weggekaapt. In totaal verschijnen er 15 drukken, waarvan de meeste onder redactie van zijn zoon Manfred. De 15de druk verschijnt in 1983. Rooijmans, destijds hoogleraar te Leiden, schrijft een boekrecensie en vraagt zich daarin af of men de erfenis van Eugen Bleuler niet meer in ere zou houden door een facsimile-uitgave op de markt te brengen. En dat dan van een nog door hem verzorgde druk in plaats van een eigentijdse bewerking die in 1983 nauwelijks meer kan dienen als leerboek voor studenten (Rooijmans 1983). Wel is het nog zeer de moeite waard de minutieuze beschrijvingen en beschouwingen te lezen.

Het bekendst zijn de beschrijvingen van de fundamentele symptomen van schizofrenie; de

FIGUUR 4 Eugen Bleuler

associatiestoornis (obligaat voor schizofrenie), de affectstoornis, de ambivalentie en het autisme. De laatste twee termen werden ook door Eugen Bleuler geïntroduceerd (Wilschut 2005). Bleuler bleef op zoek naar een anatomisch-pathologische oorzaak van schizofrenie en zag de prognose als beduidend minder slecht dan Kraepelin en hij zag een minder scherpe afgrenzing tussen gezond en ziek. Dat de term ‘schizofrenie’ uiteindelijk ook voor politieke doeleinden gebruikt werd in Rusland (bij Solzjenitsyn werd de diagnose gesteld) en China kan hem moeilijk aangerekend worden.

Zowel Jelgersma als Rümke is geïnspireerd door Bleuler. Zo ontwikkelde hij het begrip ‘schizofrenie’ verder en verscheen de term, zoals reeds gememoreerd, in 1926 in het leerboek van Jelgersma. Rümke heeft regelmatig contact gehad met Bleuler en raakte geïnspireerd door de opvattingen van Bleuler over schizofrenie. Zo bepleitte Rümke dat er een speciale groep psychosen was, met een weliswaar schizofreen beeld, maar met een heel andere etiologie (Wilschut 2005). Ook psychotherapeutisch raakte hij geïnspireerd door Bleuler.

Jaspers

Van Karl Jaspers (1883-1969) is voor de psychiatrie ongetwijfeld zijn *Allgemeine Psychopathologie* het belangrijkste werk. De eerste druk verschijnt in 1913, Jaspers is dan pas 30 jaar oud. In 1963 verschijnt de eerste Engelse vertaling, waardoor het boek voor een groter publiek toegankelijk is. In zijn eerste druk zegt Jaspers in het voorwoord: ‘Ich möchte dem Studierenden helfen sich ein geordnetes Wissen anzueignen’ en daar is hij zeer goed in geslaagd omdat het boek sindsdien tot de beste grondslag van het psychopathologisch denken geworden is (Kirkbright 2004). In een boekrecensie bij het verschijnen van de achtste druk schrijft Carp dat een woord van aanbeveling voor het boek nog altijd geheel op zijn plaats is en dat het boek door de vakman niet genoeg kan worden herlezen (Carp 1966).

In het eerste deel beschrijft hij de psychiatrische symptomen dermate uitgebreid dat deze

FIGUUR 5 Karl Jaspers

beschrijving in de volgende eeuw nog een belangrijke basis is voor *Symptoms in the mind* (Sims 2003) en *Het psychiatrisch onderzoek* (Hengeveld & Schudel 2003). In het tweede deel introduceert hij de ‘verstehende’ psychologie. Verstehen gaat over het begrijpen van ziekelijke psychische verbanden: ten eerste trachten te begrijpen wat op het eerste gezicht vreemd en onbegrijpelijk is (bijvoorbeeld driftmatige wreedheid) en ten tweede trachten te ontdekken van een op zich universeel begrijpelijke samenhang in psychische toestanden die door abnormale mechanismen tot stand lijken te zijn gekomen (bijvoorbeeld dissociatie) (Hengeveld 2006; Glas 2013).

Hoewel Jelgersma niet direct verwijst naar de eerste druk van *Allgemeine Psychopathologie* van Jaspers is het wel duidelijk dat hij erdoor geïnspireerd is geraakt (Hengeveld 2006).

Voor Rümke is de invloed nog duidelijker getuige het citaat uit zijn inaugurale rede van 8 maart 1937 waarin hij zegt; ‘Al had de fenomenologische methode niet één vondst gedaan, dan nog zou als instelling, als oefenschool in eerbied voor het subject, de fenomenologie onschatbare diensten hebben bewezen’ (Rümke 1937; Hengeveld 2006). Waar Rümke (1929) in zijn *Inleiding in de karakterkunde* het zwaartepunt

nog legt bij Klages, komt hij er later ronduit voor uit dat Jaspers de leer van het hysterische karakter zeer verrijkt heeft.

ITALIAANSE EN RUSSISCHE INVLOEDEN: LOMBROSO EN PAVLOV

Lombroso

In 1876 schreef Cesare Lombroso (1835-1909) *L'uomo delinquente* (Lombroso 1876). Er verschenen 5 Italiaanse edities van en pas in 1900 verscheen er een Engelse vertaling. In het boek beschrijft hij na uitgebreid postmortaal en antropometrisch onderzoek van criminelen, krankzinnigen en normale personen dat er zo iets als een 'geboren crimineel' bestond. Zijn fysiognomie (gelaatskunde) vermeldde uiterlijke kenmerken zoals brede kaken, diepliggende ogen, vaak doorlopende wenkbrauwen, een asymmetrisch gezicht, hoge jukbeenderen, afwijkende oren, een haviksneus en vlezige lippen als criminele uiterlijke kenmerken. Zijn opvattingen sloten voor een deel aan bij de opvattingen in die tijd dat het karakter af te lezen was aan het uiterlijk van iemand. Hij had felle tegenstanders van zijn opvattingen in degenen die

ervan overtuigd waren dat de wortels voor criminaliteit in de verdorven maatschappij lagen en in de industriële revolutie aan het eind van de negentiende eeuw.

Jelgersma kon zich deels vinden in de opvattingen van Lombroso, maar hij achtte ook aandacht voor milieu-invloeden noodzakelijk. In 1894 noemt hij nog in een van zijn lessen dat er inderdaad een bij delinquenten afzonderlijk type mens bestaat, een antropologische variant, ook wel *delinquento nato* genoemd (Jelgersma 1894).

In Nederland waren Heymans en Wiersma pioniers in de meer sociologische en psychologische benadering van criminaliteit (Oosterhuis & Slijkhuis 2012). Charles Goring schreef in 1913 in *The English convict*, na uitvoerig onderzoek, dat er geen statistisch significante verschillen waren tussen de uiterlijke kenmerken van criminelen en niet-criminelen (Goring 1913).

Heden ten dage heeft Lombroso een slechte naam, maar we moeten niet vergeten dat hij veel heeft betekend voor de ontwikkeling van de wetenschap bij crimineel gedrag en dat hij zich al vroeg sterk maakte voor een humaner behandeling van criminelen. Aan het eind van zijn leven stond hij achter de overtuiging dat criminaliteit ontstond uit een combinatie van biologische factoren en sociale factoren. Hij overleed in 1909 en een van zijn dochters schreef een boeiende biografie over zijn leven.

In het werk van Rümke wordt Lombroso herhaaldelijk genoemd. In deel II van zijn leerboek schrijft hij: 'Men kan aan het werk van Lombroso en zijn volgelingen, waarover zovelen thans alleen met een smalende glimlach spreken, niet voorbijgaan. Natuurlijk zal een zeer kritische instelling daarbij nodig blijven, want er is destijds - zoals het zo vaak gaat met een nieuwe leer - zeer veel overdreven en kritiekloos overgenomen' (Rümke 1960). In deel III zegt Rümke, als hij spreekt over genetische stigmata: 'Als indruk kan ik dit zeggen: een samengaan met de bekende stigmata, door Lombroso het eerst aangegeven, is mij niet opgevallen, wel andere kenmerken waarvan niet vaststaat in hoeverre zij genetische minusvormen genoemd kunnen worden' (Rümke 1967).

FIGUUR 6 Cesare Lombroso

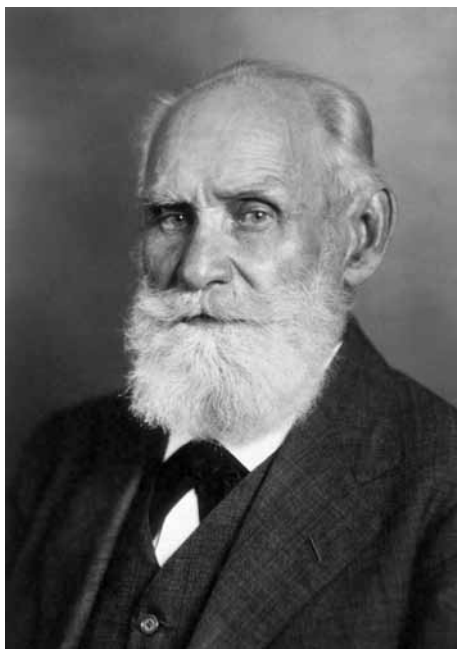

Pavlov

Ivan Pavlov (1849-1936) schreef *Conditioned reflexes and psychiatry*, dat pas in 1941, door Gantt, vertaald werd naar het Engels. Hij heeft met zijn onderzoek naar de geconditioneerde reflex baanbrekend wetenschappelijk werk verricht en heeft dat in het boek uitvoerig beschreven. Hij gaf een aanzet tot verder onderzoek door onder anderen Skinner met zijn operante conditionering en zijn toepassingen daarvan in de gedragstherapie.

Hij had een wat ambivalente relatie met het sovjetregime. In 1936 schrijft hij nog: 'Our government is also an experimenter, only on a incomparably higher plane. I passionately desire to live in order to see the victorious completion of this historical social experiment.' Drie jaar later overlijdt Pavlov op 86-jarige leeftijd en krijgt zo ongeveer een staatsbegrafenis. De overlevering leert dat er een onderzoeker aan zijn sterfbed gezeten zou hebben die minutieus het stervensproces zou hebben bijgehouden en beschreven met het oog op verdere wetenschappelijke ontwikkeling van het stervensproces.

FIGUUR 7 Ivan Pavlov

In 1954 schrijft Rümke: 'Pavlov's leer der voorwaardelijke reflexen en de daarop gebouwde psychiatrie beheersen thans ten volle de Russische psychiatrie, naar uit tal van gegevens blijkt' (Rümke 1954). Later benadrukt hij nog de invloed van Pavlov op de slaaphygiëne, waarbij gedragstherapeutische invloeden al een rol spelen (Rümke 1960).

In de geschriften van Jelgersma is, voor zover ik kon nagaan, niets terug te vinden over Pavlov. Dit is ook logisch: het belangrijkste werk van Pavlov werd pas in 1941 naar het Engels vertaald en Jelgersma overleed in 1942.

CONCLUSIE

In een tijd waarin DSM-5, richtlijnen, protocollen en zorgpaden zo nadrukkelijk op de voorgrond staan, is het goed om ook stil te staan bij literatuur die aan de oorsprong van het huidige psychiatrische denken staat. Jelgersma en Rümke zijn niet alleen voor de ontwikkeling van de Nederlandse psychiatrie van groot belang geweest, maar hun opvattingen werken door tot in de huidige tijd. Waar vandaag de dag steeds meer kennis wordt vergaard over de interactie tussen gen en omgeving, daar worstelden zij al met de discussie tussen nature en nurture, met soms heftige discussies zoals tussen Jelgersma en Winkler. Jelgersma en Rümke zijn beïnvloed door Kraepelin, Bleuler en Jaspers waar het gaat om de beschrijving van symptomen, de nosologie, fenomenologie en het ontwikkelen van diagnostiek voor psychiatrische stoornissen. Het worstelen met diagnostische indelingen gaat door tot in de huidige tijd, getuige het feit dat de onderverdeling van schizofrenie in het paranoïde, gedesorganiseerde, katatone en ongedifferentieerde type van schizofrenie in de DSM-5 verdwenen is (APA 2013).

Zowel Rümke als Jelgersma is beïnvloed door Lombroso bij de discussie over eventuele genetische determinanten in relatie tot criminaliteit. Jelgersma onderscheidt nog een afzonderlijke antropologische variant (delinquento nato), terwijl Rümke al weer een stuk genuanceerder is als hij spreekt over genetische minusvormen. De

invloed van Pavlov is vooral nog bij Rümke terug te vinden in de ontwikkeling van de voorwaardelijke reflexen en de doorontwikkeling naar de gedragstherapie.

Waar opvattingen volledig obsoleet kunnen zijn (Lombroso), zijn andere teksten nog verrassend actueel, zoals Jaspers en Rümke illustreren. Het herlezen van de oude psychiatrische literatuur is nog altijd zeer de moeite waard en leidt tot een verdieping van het psychiatrisch denken.

LITERATUUR

- APA. Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5de druk). Washington: American Psychiatric Association; 2013.
- Belzen JA van. Rümke, Henricus Cornelius (1893-1967). In: Biografisch Woordenboek van Nederland; 2002.
- Bleuler E. Lehrbuch der Psychiatrie. Berlin: Springer; 1916.
- Bouman L. De wetenschappelijke beoefening der psychiatrie (Inaugurale rede Vrije Universiteit). Kampen; 1907.
- Carp EADE. Jelgersma. Lochem: De Tijdstroom; 1943.
- Carp EADE. K. Jaspers, Allgemeine Psychopathologie. Ned Tijdschr Geneesk 1966; 110: 585.
- Fusar-Poli P, Politi P. Paul Eugen Bleuler and the birth of schizophrenia. 1908. Am J Psychiatry 2008; 165: 1407.
- Goring CB. The English Convict. Londen: HMSO; 1913.
- Glas G. Honderd jaar Allgemeine Psychopathologie. Verklaren en begrijpen: niet zonder meer een nevenschikking. De psychiater 2013; 4: 28-31.
- Hecker E. Die Hebephrenie. Ein Beitrag zur klinischen Psychiatrie. Arch Pathol Anat Physiol Klin Med 1871; 25: 394-429.
- Hengeveld MW. De psychopathologie van Karl Jaspers: toen en nu. Tijdschr Psychiatr 2006; 48: 835-42.
- Hengeveld MW, Schudel WJ. Het psychiatrisch onderzoek. Utrecht: de Tijdstroom; 2003.
- Jaspers K. Allgemeine Psychopathologie. Berlijn: Springer; 1913.
- Jelgersma G. Leerboek der psychiatrie. Amsterdam: Scheltema en Holkema; 1911.
- Jelgersma G. De beoefening der criminele anthropologie en gerechtelijke psychiatrie aan de Universiteit. Inleidend woord gesproken bij de opening zijner lessen als Privaat-Docent aan de Universiteit te Amsterdam. Utrecht: Beijers; 1894.
- Kahlbaum KL. Die Katatonie oder das Spannungsirresein. Berlijn: Hirshwald; 1874.
- Kirkbright S. Karl Jaspers. A biography, navigations in truth. New Haven/Londen: Yale University Press; 2004.
- Klages L. Die Grundlagen der Charakterkunde. Leipzig: Barth; 1926.
- Kloosterman IE. Als clinicus over de grenzen van de psychiatrie. De verwantschap tussen literatuur en wetenschap in het werk van de psychiater H.C. Rümke (1893-1967). Studium 2010; 3: 99-114.
- Kraepelin E. Lehrbuch für Studierende und Ärzte. Leipzig: Barth; 1899.
- Lombroso C. L'uomo delinquente. Milaan: Hoepli; 1876.
- Oosterhuis H, Slijkhuis J. Verziekte zenuwen en zeden. De opkomst van de psychiatrie in Nederland (1870-1920). Rotterdam: Erasmus Publishing; 2012.
- Pavlov IP. Conditioned reflexes and psychiatry. New York: International Publisher; 1941.
- Prick JG. Levensbericht H.C. Rümke, Jaarboek 1966-1967. Amsterdam: KNAW; 1967; pp. 358-63.
- Rooijmans HGM. E. Bleuler. Lehrbuch der Psychiatrie. Ned Tijdschr Geneesk 1983; 127: 2254.
- Rümke HC. Inleiding in de karakterkunde. Haarlem: De Erven Bohn; 1929.
- Rümke HC. Psychiatrie als geestes- en natuurwetenschap. In: H.C. Rümke. Studies en voordrachten over psychiatrie. Amsterdam: Scheltema & Holkema; 1943; pp. 1-17.
- Rümke HC. Psychiatrie deel I. Amsterdam: Scheltema & Holkema; 1954.
- Rümke HC. Psychiatrie deel II. Amsterdam: Scheltema & Holkema; 1960.
- Rümke HC. Psychiatrie deel III. Amsterdam: Scheltema & Holkema; 1967.
- Sedler MJ. The legacy of Ewald Hecker: A new translation of 'Die Hebephrenie'. Am J Psychiatry 1985; 142: 1265-71.
- Sims ACP. Symptoms in the mind. An introduction to descriptive psychopathology. Edinburgh: Saunders; 2003.
- Westerman Holstijn AJ. Dr. H.C. Rümke. Inleiding in de karakterkunde. Ned Tijdschr Geneesk 1929; 73: 4809-10.
- Wilschut J. Van dementia praecox naar schizofrenie. Tijdschr Psychiatr 2005; 47: 827-35.
- Winkler C. G. Jelgersma. Leerboek der psychiatrie. Tweede deel. Ned Tijdschr Geneesk 1912; 56: 209-12.
- Winkler C. G. Jelgersma. Leerboek der psychiatrie. Derde veranderde en verbeterde druk. Ned Tijdschr Geneesk 1927; 71: 1340-2.

AUTEUR

MARCEL MONDEN, psychiater, GGZ-NHN locatie Schagen.

Correspondentieadres: Marcel Monden, GGZ-NHN, Piet

Ottstraat 2, 1741 NX Schagen.

E-mail: m.monden@ggz-nhn.nl

Geen strijdige belangen meegegeeld.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 8-7-2013.

SUMMARY

Monumental books by Jelgersma and Rümke - M.A.H. Monden -

BACKGROUND Now that we are in the DSM-5 period, interest in the older psychiatric literature seems to be gradually waning.

AIM To provide a brief survey of important books by Jelgersma and Rümke, to show how these authors were influenced by Kraepelin, Bleuler, Jaspers, Lombroso and Pavlov, and thereby demonstrate how the older literature helped to shape the development of psychiatry.

METHOD The study is based on a selection of the older psychiatric literature in book form.

RESULTS It is evident that even today much of the older literature is still influencing current concepts and descriptions of symptoms and the development of concepts such as schizophrenia, and is still guiding psychiatrists on the best moment to begin psychiatric treatment.

CONCLUSION The older psychiatric literature should not be forgotten or overlooked. It is an invaluable source of in-depth knowledge about psychiatry.

[TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 55(2013)12, 929-938]

KEY WORDS Jelgersma, monumental books, Rümke